Abdullah-ı İlâhî'nin *Esrarnâme* adlı eserinden bir sayfa (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 15)

istinsah tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Nâfiz Paşa, nr. 1235). **2.** *Meslekü't-tâlibîn ve'l-vâsılîn.* Tasavvufî hayatın âdâb ve erkânına dair bilgi veren bu eser 888'de (1483) kaleme alınmıştır. Abdullah-ı İlâhî, kitabın başlarında, eserini Arapça ve Farsça bilmeyenler için Türkçe olarak yazdığını ifade etmiştir (Süleymaniye Ktp., Uşşâkī Tekkesi, nr. 25; Lala İsmâil, nr. 140; İbrâhim Efendi, nr. 64). **3.** *Zâdü'l-müştâkīn.* Vardar Yenicesi'ne gittikten sonra kaleme aldığı bu Türkçe eser, yüzden fazla tasavvuf ıstılahının açıklamasını ihtiva etmektedir. Molla İlâhî bu eserine mensur münâcâtlarla başlamıştır (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 420; Mevlânâ Müzesi Ktp., nr. 5031). **4.** *Esrarnâme.* Tasavvufî ahlâkla ilgili olan bu eser de Türkçe'dir (Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 15). **5.** *Risâle-i vücûd.* Vahdet-i vücûd konusunda kaleme alınan Arapça bir eserdir (Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 203). **6.** *Risâle-i Ahadiyye.* Farsça yazılan eser, **hazarât-ı hams, âlem-i ceberût, âlem-i lâhût, âlem-i hakāik, cem'u'l-cem', gaybü'l-mechûl, mâhiyyetü'l-mâhiyyât, hüviyyet-i gayb, ahadiyyet** gibi terimleri incelemiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1390). **7.** *Menâzilü'l-kulûb.* Rûzbihân-ı Baklî'nin *Risâle-i Kuds* adlı eserine Farsça olarak yaptığı şerhtir. Bu şerh, Muhammed Takī'nin *Rûzbihânnâme* adlı eserinin içinde yayımlanmıştır (Tahran 1968, s. 387-421).

Aşağıdaki eserler de Molla İlâhî'ye nisbet edilmektedir: *Kenzü'l-esrâr* (Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 868). *Necâtü'l-ervâh, Risâle-i Molla İlâhî* veya *Risâle-i Es'ile ve Ecvibe* (bk. Süleymaniye Ktp., Mihrişah, nr. 195; İbrâhim Efendi, nr. 867; Topkapı Sarayı Ktp., Yeniler, nr. 17) adlarıyla da anılan bu eserin Molla İlâhî'nin çağdaşı Ahmed-i İlâhî'ye ait olması ihtimali daha kuvvetlidir. *Mi'râciyye.* Molla İlâhî'ye nisbet edilen bu esere henüz rastlanmamıştır. *Dîvân.* Bursa Eski Eserler Kütüphanesi'nde (Orhan Ktp., nr. 1223) kayıtlı 128 sayfalık bu divanın 115 sayfası Farsça, 13 sayfası Türkçe'dir. İsmail Hikmet Ertaylan bunu *İlâhî Divanı* adıyla neşretmiş ise de (İstanbul 1960) eserin hangi İlâhî'ye ait olduğu hâlâ kesin olarak ortaya çıkarılamamıştır.

Molla İlâhî'nin Türkçe eserlerinin XV. yüzyıl Türk nesri açısından da önemli olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Lâmiî, *Nefehât Tercümesi,* İstanbul 1289, s. 453-454, 460, 465; Latîfî, *Tezkire,* s. 50; Taşköprizâde, *Şakā'ik,* Beyrut 1395, s. 152; Mecdî, *Şakāik Tercümesi,* İstanbul 1269, s. 262-265; *Keşfü'z-zunûn,* II, 1768; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme,* VIII, 175-176; İsmâil Belîğ, *Güldeste,* Bursa 1302, s. 140; Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi',* I, 100; *Osmanlı Müellifleri,* I, 91-92; Zakir Şükrü, *Mecmûa-i Tekâyâ,* s. 19; Hüseyin Vassâf, *Sefîne,* I, 29-30; Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü,* Bursa Eski Eserler Ktp., Genel Böl., nr. 4522, IV, 388; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi,* İstanbul 1970, IV, 886-887; Zeki Velidî Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş,* İstanbul 1981, s. 377-378; Kufralı Kasım, "Molla İlâhî ve Kendinden Sonraki Nakşibendiye Muhiti", *TDED,* III (1948), s. 132-135; Semavi Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *TM,* XII (1955), s. 205 vd.; Mustafa Kara, "Molla İlâhî'ye Dair", *Osmanlı Araştırmaları VII-VIII (The Journal of Ottoman Studies),* İstanbul 1988, s. 365-390.

MUSTAFA KARA — HAMID ALGAR

ABDULLAH KESTELÎ

(ö. 948/1541)

Mirkātü'l-luga **adlı Arapça-Türkçe sözlüğün yazarı.**

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babasının adı Yûsuf, dedesinin adı Muhammed'dir. Kaynaklarda sadece Aydın'ın Kestel köyünde doğduğu, kadılık yaptığı, Arapça'yı çok iyi bilen, bilhassa lugat sahasında derin bilgi sahibi bir kimse olduğu ve Tire'de vefat ettiği belirtilmektedir.

Mirkātü'l-luga 30.000 kadar madde başı kelime ihtiva etmektedir. Müellif bunlardan 14.000'ini Cevherî'nin *es-Sıhâh fi'l-luga* adlı eserinden, 16.000'ini de Fîrûzâbâdî'nin *el-Kāmûsü'l-muhît*'inden almış ve bu Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermiştir. *Mirkātü'l-luga*'daki sistem Cevherî ile Fîrûzâbâdî'nin sözlüklerindeki sistemin aynısıdır. Kelimenin son harfi "bab", ilk harfi de "fasıl" içinde belirtilmiştir. Sözlükte aranan herhangi bir kelimeyi, son harfinden ilk harfine doğru bir sıra takip ederek bulmak mümkündür. *Mirkātü'l-luga*'da, yukarıda belirtilen sıra içinde, önce Arapça kelimelere verilmiş, sonra da her kelimenin Türkçe anlamı yanına yazılmıştır. Kelimenin birden fazla anlamı varsa bunlar önem sırasına göre sıralanıp araları "ve" ile ayrılmıştır. Meselâ **'arîza:** "Hâcet ve keskinlik ve söze kadir kimse ve kapı eşiği ve rahmet ve yüzün bir tarafı ve ol nâkadur ki kesre veya havuza irişe". Arapça imlâya göre aynı yazılan, fakat okunuşu farklı olduğu halde mânası bir önceki gibi olan kelimelerde "misl-i..." ifadesi kullanılır. Meselâ **keter:** "Örgüç"; **kitir:** "Misl-i keter". Arapça kelime çoğul ise hangi kelimenin çoğul şekli olduğu belirtilir. Meselâ **büyût:** "Cem'-i beyt"; **büyûtât:** "Cem'-i büyût". Bazan Arapça kelimenin mânası yine Arapça veya Farsça bir kelime ile açıklanır. Meselâ **hâtime:** "Hâtimetü'ş-şey', âhıruhu"; **celîs:** "Hem-

Abdullah Kestelî'nin *Mirkātü'l-luga* adlı eserinin İstanbul nüshalarından birinin ilk sayfası (İÜ Ktp., TY nr. 400)

nişîn". Bazı Arapça kelimelerin karşısına, o kelimenin herkes tarafından bilindiğini belirtmek için, sadece f "ف" harfi (= mâruf) yazılmış, başka bir açıklamaya gerek görülmemiştir. Pek çok Arapça kelimenin mânasını açıklamak için yanına "hilâfu..." yazılarak onun zıddı olan kelimeden faydalanılmıştır. Meselâ **bâṭın**: "Hilâfü'z-zâhir"; **eymen**: "Hilâfü'l-eyser"; **eyser**: "Hilâfü'l-eymen".

Abdullah Kestelî'nin *Mirḳātü'l-luġa*'da kullandığı Türkçe, XVI. yüzyıl Türkçesi'dir. Eserdeki Türkçe metnin fonetik ve morfolojik özellikleri ile kelime hazinesi, o devir Batı Anadolu Türkçesi'nin dili hakkında bir fikir vermektedir. Meselâ yuvarlak sesli olan bazı kelimelerin düz sesli şekilleri de kullanılarak ses uyumuna riayet edilmiştir: **kapu ~ kapı** (bk. vuḳne, zâfire); **demür ~ demir** (bk. vaṭs); **yasduk ~ yasdık** (bk. visâd, visâde gibi). Bu örneklerde hem yuvarlak hem de düz sesli olan kelimeler, Beylikler ve ilk Osmanlı devri Türkçesi'nde imlâda daima yuvarlak olarak gösterilmiştir. Üçüncü tekil şahıs iyelik eki Osmanlıca'nın son zamanlarına kadar sesli uyumuna tâbi olmamış ve imlâda daima +ı / +i şeklinde yazılmıştır. Fakat *Mirḳātü'l-luġa*'daki bazı örneklerden bu genel kaidenin daha çok imlâda geçerli olduğu, konuşma dilinde ve hatta halk diline yaklaşan metinlerde bu kuralın istisnalarına rastlandığı anlaşılmaktadır. Meselâ **suyu çok kuyu** (bk. ʿaylem); **otu yanmış yir** (bk. mercûze); **su yolu** (bk. tilaʿ).

Mirḳātü'l-luġa'nın Türkçe metninde bugünkü yazı dilinde kullanılmayan pek çok kelime vardır. Meselâ **azırgamak**: "Azımsamak, az ve ehemmiyetsiz görmek"; **biniv**: "Binme"; **biti**: "Senet, belge"; **çönge**: "Kütleşmek, kesmez hale gelmek"; **dörden dörden**: "Dörder dörder"; **dutruk**: "Ateşi tutuşturmak için kullanılan çörçöp"; **sağu sağmak**: "(Ölünün iyiliklerini sayarak) Feryat etmek, ağlamak, ağıt söylemek".

Mirḳātü'l-luġa'nın yazma nüshalarından en önemlileri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 400 [941/1535]; nr. 2959 [950/1543]; nr. 440 [954/1547]; nr. 3482 [960/1552]), Süleymaniye Kütüphanesi (İzmirli İsmail Hakkı, nr. 2863 [946/1539]; Harput, nr. 280 [947/1540]; nr. 5261 [955/1548]; Fatih, nr. 5260 [956/1549]; Ayasofya, nr. 4766 [959/1551]), Viyana Kütüphanesi (bk. G. Flügel, I, 118, nr. 113 [946/1539]) ve Berlin Kütüphanesi'ndeki (Staatsbibl., MS Or. Quart, nr. 977 [964/1557]) nüshalardır.

Yakın zamana kadar üzerinde müstakil çalışma yapılmamış olan *Mirḳātü'l-luġa* hakkında 1983 yılında bir doktora tezi hazırlanmış, fakat henüz yayımlanmamıştır. Bu tezde "Arapça-Türkçe Sözlük" (s. 58-450) ile "Türkçe-Arapça Sözlük" (s. 451-568) başlığı altında iki ayrı kelime listesi verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'ẓ-ẓunûn, II, 1657; G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1865, I, 118-119, nr. 113; *Ḳāmûsü'l-a'lâm*, V, 3859; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 475; Bursalı M. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1925, s. 67; *Osmanlı Müellifleri*, I, 358; *Tarama Dergisi*, İstanbul 1934, I, 57; Hanna Sohrweide, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD)*, Teil 5, Wiesbaden 1981, s. 195; Abdül Gaffâr, *Mirḳātü'l-luġa* (doktora tezi, 1983, İÜ Ed. Fak.), s. 578.

NURİ YÜCE

ABDULLAH KIRÎMÎ

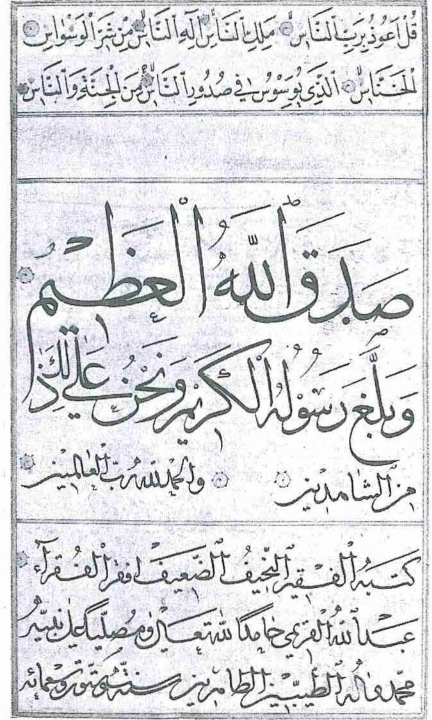
(ö. 999/1591)

Osmanlı hattatı.

Kırım'dan geldiği için Kırîmî nisbesiyle anılmıştır. Yazıda hocası Şeyh Hamdullah'ın torunlarından Derviş Mehmed'dir. "Şeyh vadisi"nde yazı yazmaya başladı ve büyük bir şöhrete kavuştu. Bu arada **sülüs-nesih** yazılarında yeni bir üslûp denemesine girişti. Sonunda muvaffak olamadığı gibi eski üslûbunu da bozdu. *Gülzâr-ı Savâb*'da ölümüne yakın tanburunu kırarak tövbe ettiği bildirildiğine göre, mûsiki ile de meşgul olduğunu söylemek mümkündür. Son zamanlarında mezarını yaptırıp taşını diktirdiği, taşın üzerine tarih olarak yan yana iki dokuz (99) yazdığı, soranlara da, "Talebelerimden bir dokuz daha yazacak bulunur" dediği rivayet edilir. Bu taş Edirnekapı Mezarlığı'nda iken hasara uğradığından Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Abdullah Kırîmî'nin Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki mezar taşı

Abdullah Kırîmî hattıyla bir ketebe sayfası

Abdullah Kırîmî'nin üçte ikisini yazdığı ve önde gelen talebelerinden Emrullah Efendi'nin tamamladığı, **muhakkak** hattıyla bir En'âm-ı Şerif, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 6763).

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 289; Nefeszâde İbrahim, *Gülzâr-ı Savâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1939, s. 58; Suyolcuzâde Mehmed Necîb, *Devhatü'l-küttâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1942, s. 106.

M. UĞUR DERMAN

ABDULLAH b. KÜLLÂB

(عبدالله بن كلاب)

(bk. İBN KÜLLÂB).

ABDULLAH LEBÎBÂ

Taylesânîzâde Hâfız Elhâc Abdullah Efendi

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Osmanlı tarihçisi ve kadısı.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak tesbit edilememektedir. İstanbul'da doğdu. Babasının adı Şeyh Taylesânî Mustafa'dır. İlmiye mesleğine intisap